

окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації врегульовано в Конституції України серед повноважень Президента України – п.п. 19, 20, 21 ст. 106 та повноважень Верховної Ради України – п. 31 ст. 85. Разом з тим, Законами України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про оборону України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» на Кабінет Міністрів України покладено цілу низку екстраординарних функцій, в тому числі і таких, реалізація яких може призводити до обмеження прав і свобод людини і громадянина у відповідності до ст. 64 Конституції України. Відтак, виконання таких функцій та повноважень повинно знайти окреме закріплення в межах ст. 116 Конституції України.

Положення п. 7 ст. 116 Конституції України фіксує функцію Уряду України щодо організації і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України митної справи. За змістом зрозуміло, що мова йде про забезпечення Кабінетом Міністрів організаційного та правового режимів, в тому числі і на рівні міжнародного правового регулювання, для ефективного здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та їх іноземними контрагентами відповідних договірних зобов'язань. В окремих випадках держава Україна також може бути суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, тим не менше в п. 8 коректніше було б записати «організовує і забезпечує сприятливі умови та правовий режим для здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та їх іноземних контрагентів».

Семеншин А.В.

*здобувач кафедри господарського права
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПК УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

1. Правова характеристика статусу суб'єктів господарювання та їх об'єднань в оборонно-промисловому комплексі України.

Від колишнього СРСР Україна успадкувала близько 700 підприємств оборонної промисловості. До їх числа входили як унітарні виробництва, так і широкопрофільні виробничі об'єднання, у тому числі, з власними дослідними інститутами й конструкторськими бюро. Разом виробничі об'єднання склали близько половини загальної кількості підприємств цієї галузі. На початку 1990-х років на оборонних підприємствах України працювало близько 1,5 млн. чоловік. Обсяг виробництва на рік оцінювався сумою близько 10 млрд. дол., яка, втім, є достатньо умовною, оскільки в закритій радянській економіці не існувало об'єктивних методик переведення економічних показників у міжнародні одиниці виміру¹.

Хоча визначити критерії, за якими чітко можна було б віднести ті або інші підприємства до оборонно-промислового комплексу не можливо, однак, фахівці на сьогодні налічують близько 150 підприємств ОПК України, із яких 125 об'єднані в рамках єдиного державного концерну з питань оборонно-промислового комплексу. Протягом останніх п'яти-семи років в Україні відбулося остаточне становлення ринку товарів та послуг у сфері ОПК, що тепер ґрунтується виключно на ринкових засадах. Наслідками переходу в оборонній сфері від радянської командно-адміністративної сис-

¹ Головка В.В. Європейські і євроатлантичні моделі реформування оборонної промисловості: можливості застосування досвіду Вишеградських країн [Текст] / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008. – 288 стор. – С.15.

теми до нового господарського порядку стали зміна організаційно-правових форм підприємств, а також скорочення їх кількості. Частина з них зайняли виключно цивільні ринки збуту та більше не виготовляють військової продукції.

Отже, зміна господарської системи країни в цілому викликала зміну господарських форм суб'єктів господарювання, їх організаційно-управлінського підпорядкування та основних засад діяльності. В той же час, під впливом реформ перед державою постало завдання щодо створення особливих юридичних та організаційно-правових механізмів щодо базових галузей економіки, з одного боку, спрямованих на наділення державних підприємств, установ і організацій у сфері ОПК спеціальними правами, притаманними суб'єктам ринкових відносин, а з іншого – надання підтримки та створення сприятливих умов для діяльності в глобальному ринковому середовищі, як правило, здебільшого економічно слабких оборонних підприємств України.

У господарському законодавстві України визначено, що *учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські організації та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності*. Безпосередньо поняття “суб'єкт господарювання” вживається у частині 4 статті 13 Конституції України в контексті забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, а також соціальної спрямованості економіки. Це фактично означає, що суб'єкт господарювання є самостійним учасником господарських відносин.

Частина 1 статті 55 ГК України визначає, що *суб'єктами господарювання виступають учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську правосуб'єктність (сукупність господарських прав і обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством*. До суб'єктів господарювання частиною 2 вказаної статті відносяться як фізичні особи, так і господарські

організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. Частиною 3 цієї статті передбачено, що ознакою суб'єктів господарювання є реалізація ними своєї господарської компетенції на основі таких правомочностей: права власності, права господарського відання, права оперативного управління, відповідно до визначення цієї компетенції у ГК України та інших законах.

Розглянемо законодавчо визначену класифікацію підприємств. Так, пункт 1 статті 63 ГК України передбачає такі види та організаційні форми підприємств відповідно до права власності, на основі яких вони діють:

- а) підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання;
- б) комунальне підприємство, що діє на основі колективної власності;
- в) державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- г) підприємство, засноване на змішаній формі власності, тобто на базі об'єднання майна різних форм власності.

Розглядаючи процес створення суб'єктів господарювання, необхідно зосередити увагу на таких факторах: наявність рішення власника майна чи уповноваженого ним органу про створення суб'єкта господарювання та державна реєстрація суб'єкту господарювання.

На думку О.А. Беяневич, однією із головних умов здійснення господарської діяльності є державне підтвердження законності входження суб'єктів до сфери господарського обігу. Процедура легітимації, тобто визнання державою відповідного статусу суб'єкта, включає такі елементи, як обов'язкова державна реєстрація, внаслідок чого виникає загальна компетенція; а також ліцензування та патентування, що спрямовані на забезпечення єдиної державної політики у сфері господарювання та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів, внаслідок чого виникає спеціальна правосуб'єктність (госпо-

дарська компетенція). Без легітимації правомірна участь суб'єктів господарювання в економічному обігу не можлива¹.

Усім суб'єктам господарського права притаманна господарська компетенція, яка забезпечує правове підґрунтя функціонування кожного конкретного суб'єкта в необхідних межах та відповідно до індивідуального призначення у сфері господарювання. При цьому залежно від виконуваних у процесі господарювання функцій, будуть формуватися і конкретні види господарської компетенції.

Правове значення законодавчої класифікації видів підприємств полягає, передусім, в тому, що для підприємств певного виду та організаційної форми можуть встановлюватись окремі особливості господарювання. Зокрема, щодо державних підприємств такі особливості визначені статтями 67, 70, 73, 74, 75, 76, 77 ГК України, а також відповідними законами.

Підприємства ОПК України теж можливо класифікувати. Тож, запропонуємо класифікацію підприємств оборонно-промислового комплексу відповідно до таких критеріїв:

I. Залежно від призначення продукції, яку випускає підприємство:

- 1) підприємства виключно військового спрямування продукції;
- 2) підприємства, що розробляють та виготовляють продукцію подвійного призначення – для військового та цивільного сектору.

II. Залежно від місця підприємства в інтеграції виробництва:

- 1) підприємства повного циклу виробництва;
- 2) підприємства постачальники;
- 3) змішаний тип.

III. Залежно від місця у виробничій структурі:

- 1) підприємства, що виготовляють техніку;
- 2) підприємства обслуговування, ремонту та утилізації;
- 3) конструкторські бюро;
- 4) науково-дослідні інститути;
- 5) підприємства-експортери.

IV. Залежно від місця в системі ОПК, підприємства:

- 1) інтегровані у об'єднання підприємств ОПК;

¹ Беяневич, О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): Монографія [Текст] / О.А. Беяневич. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.

2) інтегровані у об'єднання підприємств інших сфер промисловості;

- 3) відокремлені підприємства ОПК.

V. Залежно від сфери військового виробництва:

- 1) підприємства артилерії;
- 2) підприємства бойової авіації;
- 3) підприємства корабельної зброї
- 4) підприємства протиповітряної оборони;
- 5) підприємства бронетехніки;
- 6) підприємства двигунобудування;
- 7) підприємства воєнного суднобудування;
- 8) підприємства сфери ракетної зброї;
- 9) підприємства сфери радіоелектроніки, пеленгації та радіонавігації;

10) універсальні підприємства (забезпечують потреби одночасно декількох сфер озброєнь).

Отже, в українській господарській системі представлений достатньо широкий перелік видів оборонно-промислових підприємств, що, як зазначалось раніше, був практично у такому ж вигляді був успадкований з радянських часів.

На думку К. Кочергіної, під час розгляду організаційно-правових форм господарських товариств, необхідно звертати увагу на такі їх системно-структурні елементи: правовий режим майна, правоздатність, система органів та порядок управління, правовідносини між учасниками та юридичною особою, правовідносини між засновниками та учасниками з приводу створення і функціонування юридичної особи¹.

На сьогодні, практично всі великі оборонні підприємства знаходяться у державній власності і є унітарними, а державне майно, яке було успадковане Україною від військово-промислового комплексу колишнього СРСР, виступає основним джерелом їх статутного фонду.

Стаття 73 ГК України визначає, що державні унітарні підприємства можуть діяти як державні комерційні підприємства або ка-

¹ Кочергина, Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства. Монография [Текст] / Е.А. Кочергина. – Харьков: Основа, 2005. – 141 с.

зенні підприємства. *Унітарне підприємство* створюється одним засновником, який виділяє необхідне для цього майно, формує статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Державним комерційним підприємством згідно статті 74 ГК України визнається підприємство, яке є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту (чи модельного статуту) і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном відповідно до законодавства. Тобто, за державним комерційним підприємством майно закріплюється на праві господарського відання і таке підприємство має право самостійно розпоряджатись належним йому майном. Орган управління такого підприємства здійснює лише загальне управління та розподіляє прибуток. Державне підприємство утворюється за рішенням Кабінету Міністрів України або уповноваженого ним органу, може мати дочірні державні підприємства та перебуває у державній власності. Стаття 75 Господарського Кодексу встановлює певні особливості господарської діяльності державних комерційних підприємств.

Отже, такий правовий статус дозволяє підприємству відносно самостійно здійснювати господарську діяльність на основі державного майна. На сьогодні державне комерційне підприємство є найпоширенішою організаційно-правовою формою підприємств ОПК.

Частина 7 статті 74 ГК України передбачає право перетворювати у встановленому законом порядку державне унітарне комерційне підприємство у корпоратизоване підприємство – державне акціонерне товариство. Державні комерційні підприємства перебувають у підпорядкуванні Кабінету Міністрів України, а фактично – у визначеного ним спеціально уповноваженого державного органу, який є підзвітний КМУ у своїй діяльності.

Казенні підприємства є особливим видом підприємств, що функціонують на основі виключно державної власності. Згідно статей 76 і 77 ГК України такі підприємства створюються за рішенням КМУ у галузях господарства, в яких:

1) приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом (на сьогодні щодо державних підприємств ОПК діють положення Закону України “Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”¹ №847-XIV від 07.07.1999 року та Закону України “Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України”² №1741-III від 18.05.2000 року);

2) законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам (це, переважно, стосується особливих сфер господарювання, наприклад, таких як виробництво військової продукції);

3) за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників та споживачів (зокрема, вільний обіг озброєння та військової техніки у світі заборонений, а у кримінальних законах розвинутих країн передбачена відповідальність за незаконне розповсюдження зброї; для придбання озброєння також встановлюється виключний порядок);

4) переважаючим є виробництво (понад 50%) суспільно необхідної продукції (робіт і послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняється, як правило, не може бути рентабельним;

5) основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт чи послуг) виступає держава; *зокрема, в сфері військової продукції КМУ від імені держави виступає в якості суб'єкта, який закуповує озброєння і військову техніку (далі – ОВТ) для потреб ЗС України та інших військових формувань за допомогою державного оборонного замовлення.*

Правовий статус казенного підприємства державного сектору економіки обумовлений тим, що за законом орган до сфери управління якого входить казенне підприємство (КМУ чи спеціально уповноважений ним орган) здійснює повний контроль за ви-

¹ Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон України №847-XIV від 07.07.1999 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37 (17.09.1999). – Ст. 332.

² Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України: Закон України №1741-III від 18.05.2000 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2000. – № 24 (30.06.2000). – Ст. 982.

користанням та збереженням належного підприємству майна (у підприємства майно знаходиться лише на праві оперативного управління) і навіть має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням та розпорядитись ним у межах своїх повноважень. За всі зобов'язання казенного підприємства відповідальність несе держава. Таким чином, враховуючи, як правило, особливе значення таких підприємств для економіки держави, вони, з однієї сторони, суттєво обмежені у правомочностях, а з іншої – можуть перебувати поза правовим впливом антимонопольного законодавства та здебільшого орієнтовані на забезпечення саме державних потреб.

Тож, цілком слушно відзначає К. Кочергіна, що не можна заперечувати наявність правового зв'язку між юридичною особою та її засновниками: юридична особа створюється відповідно до волі засновника/учасників (зокрема, держави), управляється ними та функціонує з метою реалізації їх цілей¹. Тобто, унітарні підприємства ОПК із такими правомочностями є ніщо інше як правова форма втілення державних цілей в оборонній сфері.

Законом передбачається можливість перетворення державних казенних підприємств у комерційні, що здійснюється виключно за рішенням КМУ. При цьому підприємства виключаються із Переліку державних підприємств, які перетворюються у казенні, що затверджений Постановою КМУ “Про перетворення державних підприємств у казенні”² №987 від 30.06.1998 року.

Згідно з пунктом 2 статті 22 ГК України державні комерційні та казенні підприємства визнаються суб'єктами господарювання державного сектору економіки, оскільки діють на основі лише державної власності. Істотні обмеження щодо діяльності державних підприємств встановлені п. 5 зазначеної статті, який передбачає можливість здійснення діяльності підприємствами державного

¹ Кочергіна, Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства. Монография [Текст] / Е.А. Кочергина. – Харьков: Основа, 2005. – 141 с.

² Про перетворення державних підприємств у казенні: Постанова КМУ №987 від 30.06.1998 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 1998. – №26 (16.07.1998). – Ст. 44.

сектору економіки виключно на основі права господарського відання або права оперативного управління, тобто без права делегування іншим суб'єктам повноважень щодо розпорядження державною власністю і повноважень щодо управління діяльністю суб'єктів господарювання, окрім винятків встановлених законами.

Таким чином, правовий зв'язок з КМУ всіх державних унітарних підприємств, що діють як у формі казенних, так і державних комерційних підприємств полягає у їх підпорядкуванні, підзвітності та майновій залежності, яка є індивідуальною за правовим змістом та чітко регламентованою для кожного виду. Державні підприємства утворюються за рішенням КМУ та функціонують, як правило, з метою реалізації державної економічної політики лише в окремих (стратегічних) сферах, визначених у державних програмах економічного розвитку.

Окрім державних унітарних підприємств в ОПК представлені і державні корпоративізовані підприємства. Корпоративізовані підприємства діють у формі акціонерних товариств і відрізняються від унітарних підприємств як за правовою природою, так і за правовим статусом, що для державних підприємств детально регламентовано у ст.ст. 73–77 ГК України, а для акціонерних товариств – ст.ст. 80, 86–88 ГК України та іншими законами. Втім, за місцем у виробничій структурі державні корпоративізовані підприємства суттєво не відрізняються від унітарних державних підприємств.

Щодо корпоративізованих підприємств, які діють у формі державних акціонерних товариств, статтею 3 Закону України “Про акціонерні товариства”¹ №514-VI від 17.09.2008 року та частиною 2 статті 80 ГК України визначається, що акціонерним товариством є господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Акціонерне товариство може створюватися шляхом заснування або злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств у акціонерне товариство. Пра-

¹ Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81 (03.11.2008). – Ст. 2727.

ва акціонера товариства визнаються за фізичними і юридичними особами, а також за державою в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або за територіальною громадою в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства. Таким чином, держава приймає участь в управлінні корпоративними підприємствами через участь у акціонерних товариствах “свого” акціонеру – органу, уповноваженого управляти державним майном (корпоративними правами). У акціонерному товаристві акціонери не відповідають за зобов’язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов’язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій.

Згідно із законодавством, корпоративізовані підприємства можуть діяти у формі публічного акціонерного товариства (ПАТ) або приватного акціонерного товариства (ПрАТ). При цьому, так як єдиним засновником та акціонером корпоративізованого підприємства є держава в особі уповноважених державних органів, то таке підприємство набуває рис унітарно-корпоративного підприємства. Як показує практика, в такому “транзитному” стані колишні унітарні, а тепер корпоративізовані підприємства можуть перебувати до моменту продажу державою часток їх акцій досить довго. Тож, на нашу думку, з точки зору чинного законодавства, не варто обмежувати вибір організаційно-правової форми підприємства, яке корпоративізується, публічною чи приватною, натомість доцільно ставити питання про запровадження іншої організаційно-правової форми.

Як зазначає Д. Погрібний, зазвичай підставою виникнення корпоративних прав держави є проведення корпоративізації державних унітарних підприємств в ході роздержавлення їх майна¹. *Ініціатором корпоративізації державних підприємств ОПК може виступати як безпосередньо КМУ, так і спеціально уповноважений орган з питань ОПК. Рішення про акціонування підприємств приймається на засіданні Уряду.* Механізм здійснення корпоративізації, відповідно до чинного законодавства, передбачає реорганізацію державного підприємства в господарське товариство, під час якого відбувається відчуження державного майна шляхом

¹ Погрібний, Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації [Текст] / Д.І. Погрібний. – Х.: ФІНН, 2009. – 168 с.

внесення вкладу в статутний фонд новоствореного товариства. Передача майна в статутний фонд припиняє право власності держави на нього. Тепер власником державного майна стає акціонерне товариство, яке ним відповідає перед третіми особами. Тобто, майно переходить у власність створеної корпорації, а держава в обмін на майно, відчужене у вигляді вкладу, отримує корпоративні права. Таким чином, результатом корпоративізації є утворення нового господарського товариства у формі акціонерного товариства, якому передається майно або частина майна державного підприємства. Корпоративізація, де-факто, перерозподіляє титули власності.

На сьогодні підприємства ОПК України, як-правило, діють у організаційно-правовій формі казенного або державного комерційного підприємства, а приватизація більшості з них взагалі заборонена законом, так як саме оборонні підприємства покликані реалізувати, шляхом виробництва сучасного озброєння і військової техніки, одну із основних функцій держави, що полягає у забезпеченні обороноздатності і державного суверенітету. Тож специфіка корпоративізації державних підприємств оборонно-промислового комплексу також обумовлена їх особливим правовим статусом. В той же час, на нашу думку, галузь ОПК повинна залишатись у сфері виключно державного впливу, враховуючи стратегічне значення цього сектору для економіки, обороноздатності та іміджу держави.

Проте, на відміну від державних казенних та комерційних підприємств, усі корпоративізовані підприємства недержавної форми власності згідно Закону в повсякденній діяльності зобов’язані розкривати інформацію, що стосується діяльності та публікувати свої річні звіти. Для акціонерних товариств, які здійснили відкрите розміщення цінних паперів передбачені ще жорсткіші вимоги щодо розкриття інформації. Справжні власники недержавних пакетів акцій таких підприємств, як показують українські реалії, можуть бути приховані за іншими компаніями-посередниками, нерідко офшорної прописки. До того ж, через нерозвиненість українського фондового ринку багато аспектів діяльності акціонерних товариств нерідко залишаються чисто формальними, тобто дуже рідко власники акцій використовують їх як безпосереднє джерело прибутку, а скоріше як інструмент для призначення менеджменту, що

дозволяє залучати підприємство до тієї чи іншої схеми отримання прибутків¹.

На сьогодні більшість корпоративних підприємств, які випускають ОВТ діють у формі ПАТ. В українському оборонному бізнесі існують одиничні випадки реєстрації у формі ПрАТ. Всі такі підприємства — недержавні.

І хоча на сьогодні немає чіткого визначення правового статусу таких підприємств через відсутність належного законодавчого регулювання порядку їх створення та управління, однак державні акціонерні товариства, 100% акцій яких перебуває у державній власності, на думку І. Даценко, можна також відносити до державних підприємств. Підприємства, державна частка у статутному фонді яких перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів, входять до державного сектору економіки, але не є підприємствами державної форми власності².

Цікавим, з точки зору правового аналізу, є досвід функціонування компанії, що належить цілком приватним власникам – акціонерне товариство “Мотор-Січ”. АТ являє собою інтегроване підприємство, що було створено шляхом злиття низки територіально відокремлених заводів в єдине підприємство. На відміну від інших ПАТ, акції ПАТ “Мотор-Січ” приносять акціонерам дивіденди, а компанія 2007 року здійснила успішне IPO на провідних світових фондових ринках, що дозволило їй суттєво підвищити свою капіталізацію. Менш успішним є приклад функціонування таких колишніх державних підприємств ОПК, на яких провели конверсію – АТ “Рівненський радіотехнічний завод” (визнаний банкрутом), ПАТ “Зміна” (виробляє переважно товари народного вжитку) та ін.

Стаття 167 ГК України визначає зміст корпоративних прав і корпоративних відносин. В межах статті 168 Господарського

¹ Головка В.В. Європейські і євроатлантичні моделі реформування оборонної промисловості: можливості застосування досвіду Вишеградських країн [Текст] / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008. – 288 стор. С.23

² Даценко, І. Поняття і статус підприємства державної форми власності у контексті чинного законодавства України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/4742>. – Загол. з екрану.

Кодексу передбачено порядок та умови здійснення корпоративних прав державою. Через управління корпоративними правами уповноважений орган з управління може реалізовувати свої правомочності щодо участі в управлінні господарською організацією відповідно до частки (акцій, паїв) держави у статутному капіталі цієї організації та, в той же час, може здійснювати контроль за ефективністю роботи господарської організації у частині реалізації належних державі корпоративних прав. Зазначена ситуація на практиці обумовлює певну правову нерівність власників часток, за якої недержавні суб'єкти-власники часток корпоративних прав, не можуть проводити такий контроль, який має право реалізовувати держава, в особі її спеціально уповноважених органів з питань фінансового контролю.

У разі передачі Кабінетом Міністрів України повноважень з управління корпоративними правами держави відповідно до частини 4 статті 168 ГК України повинно бути прийняте відповідне рішення КМУ, яке передбачає і умови передачі, і завдання, і порядок юридичної відповідальності уповноваженої на управління особи, а також укладається відповідний договір з уповноваженою на управління особою, який повинен містити зазначені положення.

Детальний порядок управління об'єктами державної власності, що здійснюється суб'єктами, яким надано право управляти корпоративними правами, передбачено Законом України “Про управління об'єктами державної власності”¹ № 185-V від 21.09.2006 року та щодо деяких із правомочностей Постановою КМУ “Про заходи щодо удосконалення управління об'єктами державної власності”² № 313 від 2.04.2008 року.

Як правило, органом управління державними корпоративними правами промислових підприємств виступає Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном, яке діє відповідно до Положення, що затверджене Указом

¹ Про управління об'єктами державної власності: Закон України № 185-V від 21.09.2006 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2006. – №41 (25.10.2006). – Ст.2726.

² Про заходи щодо удосконалення управління об'єктами державної власності: Постанова КМУ № 313 від 02.04.2008 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2008. – №28 (21.04.2008). – Ст. 874.

Президента України “Про Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном”¹ №451/2011 від 13.04.2011 року, та серед іншого, здійснює управління об’єктами державної власності, в тому числі корпоративними правами, які належать до сфери його управління; ініціює створення державних господарських об’єднань, державних холдингових компаній, розробляє проекти їх установчих документів; виступає від імені держави у випадках, визначених законодавством, співзасновником господарських товариств, які утворюються за участю держави; проводить корпоратизацію державних підприємств, які належать до сфери його управління, у випадках, визначених законодавством, й таке ін.

Окрім вищезазначеного Агентства, яке виникло на базі ліквідованого у грудні 2010 року Міністерства промислової політики України, іншим суб’єктом управління корпоративними правами виступає Фонд державного майна України (далі – ФДМУ), який відповідно до статті 5 Закону України “Про Фонд державного майна України”² №4107-VI від 9 грудня 2011 року, наділений широкими повноваженнями у сфері управління корпоративними правами держави. Зокрема, ФДМУ здійснює управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління, проводить реструктуризацію господарських товариств, у статутних капіталах яких корпоративні права держави перевищують 50 відсотків і які належать до сфери його управління; бере участь у провадженні справ про банкрутство господарських товариств з корпоративними правами держави; подає КМУ пропозиції щодо доцільності відчуження закріплених у державній власності пакетів акцій акціонерних товариств, утворених у процесі приватизації (корпоратизації), або придбання державою відповідних пакетів акцій (часток, паїв) в інших власників та акцій додаткової емісії; за

¹ Про Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном: Указ Президента України №451/2011 від 13.04.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2011. – №29 (26.04.2011). – Ст. 1257.

² Про Фонд державного майна України: Закон України № 4107-VI від 09.12.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2012. – №2 (16.01.2012). – Ст. 50.

погодженням з КМУ приймає рішення про утворення державних холдингових компаній у процесі приватизації, та ін.

Специфіка управління корпоративними правами підприємств ОПК визначається Законом України “Про особливості управління об’єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі”¹ № 3531-VI від 16.06.2011 року. Зокрема, стаття 2 вказаного Закону до об’єктів управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі відносять пакети акцій, що належать державі в статутних капіталах акціонерних товариств, що провадять діяльність в оборонно-промисловому комплексі, та передані в установленому порядку в управління компетентному суб’єкту управління ОПК. Таким суб’єктом в ОПК, якому надано право здійснювати управління корпоративними правами держави стосовно пакетів акцій (цінних паперів), що належать державі у статутному капіталі корпоративованих підприємств, переданих йому в управління є Державний концерн “Укроборонпром” (далі – ДК “Укроборонпром”) відповідно до Постанови КМУ “Про утворення державного концерну “Укроборонпром”² №1221 від 29.12.2010 року. Статут ДК “Укроборонпром” затверджений Постановою КМУ “Деякі питання Державного концерну “Укроборонпром”³ №993 від 31.08.2011 року.

Згідно п. 51 Статуту, генеральний директор концерну має право ініціювати проведення корпоратизації учасників концерну (тобто підприємств ОПК, які до нього входять), приймати рішення про корпоратизацію Концерну, емісію власних цінних паперів та емісію цінних паперів учасників концерну, а також про подальше використання державного майна, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств, утворених у процесі корпоратизації учасників концерну.

¹ Про особливості управління об’єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі”: Закон України № 3531-VI від 16.06.2011 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2011. – №53 (22.07.2011). – Ст.2091.

² Про утворення державного концерну “Укроборонпром”: Постанова КМУ №1221 від 29.12.2010 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2011. – № 1 (14.01.2011). – Ст. 6.

³ Деякі питання державного концерну “Укроборонпром”: Постанова КМУ №993 від 31.08.2011 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2011. – № 74 (03.10.2011). – Ст. 2767.

Хоча законодавство і передбачає можливість здійснювати управління корпоративними правами держави, однак, лише наприкінці 2012 року з'явиться можливість реалізовувати згадані правомочності, адже саме у грудні 2012 року повинен завершитись процес передачі 9 корпоративних державних промислових підприємств, що здійснюють випуск ОВТ, до складу Концерну.

Отже, окреме місце в системі ОПК України посідають об'єднання підприємств. Господарсько-правове регулювання об'єднань підприємств передбачено Главою 12 ГК України. Статтею 118 ГК України визначено, що *об'єднанням підприємств* є господарська організація (юридична особа), утворена у складі двох або більше підприємств на добровільних засадах або за рішенням органів, які мають право утворювати об'єднання підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Залежно від порядку заснування, згідно положень статті 119 ГК України, об'єднання підприємств можуть утворюватись у формі господарських об'єднань або у формі державних чи комунальних об'єднань за рішенням компетентних суб'єктів.

Як відзначає В.О. Джуринський, на підставі аналізу положень Глави 12 ГК України до базових критеріїв організаційно-правових форм господарських об'єднань можуть бути віднесені¹:

а) підстави утворення господарського об'єднання (засновницький договір чи рішення компетентного органу), порядок його реорганізації та ліквідації;

б) мета та основа створення господарського об'єднання;

в) правовий статус учасників об'єднання;

г) характер взаємовідносин між об'єднанням і його учасниками;

д) структура органів управління об'єднанням;

е) правовий режим майна господарського об'єднання;

є) обсяг майнової відповідальності господарського об'єднання.

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств передбачено статтею 120 ГК України, за якою господарські об'єднання

можуть утворюватись як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та ін.

Згідно законодавства *концерном* визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну. Причому, законодавець вказує, що державні (комунальні) господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну. Якщо концерн акціонується, він стає національною акціонерною компанією.

Таким чином, формально-юридичними ознаками концерну є наступні: утворення відповідно до чинного законодавства, і в порядку передбаченому ним; фінансова залежність від одного або групи учасників об'єднання; концерн утворюється як статутне об'єднання підприємств та інших організацій; делегування учасниками частини своїх повноважень; централізація функцій із розвитку та діяльності; право представляти інтереси своїх учасників у відносинах з іншими суб'єктами господарювання, органами влади; заборона на участь у складі іншого концерну; утворюється переважно державними (комунальними) господарськими об'єднаннями. Тому, особливістю зазначеної організаційно-правової форми об'єднань підприємств виступає також те, що у концерні відбувається значна централізація функцій його учасників, фінансова координація, а діяльність підпорядковується загальній меті, яка досягається через спільну діяльність та спільний розвиток.

Окреме місце у системі правового регулювання діяльності в сфері ОПК посідає Закон України "Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі"¹. Статтею 4 цього Закону передбачається, що державний

¹ Джуринський, В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: Монографія [Текст] / В.О. Джуринський. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 224 с. – С.45

¹ Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі": Закон України № 3531-VI від 16.06.2011 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2011. – №53 (22.07.2011). – Ст.2091.

концерн “Укроборонпром” є уповноваженим суб’єктом господарювання з управління об’єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі. Положеннями цієї ж статті прямо встановлюється, що до складу Концерну входять державні підприємства оборонно-промислового комплексу, в тому числі казенні підприємства, на основі фінансової залежності від одного або групи учасників Концерну, який виконує функції із забезпечення науково-технічного і виробничого розвитку, а також провадить інвестиційну, фінансову, зовнішньоекономічну та інші види діяльності. Всі учасники концерну не перебувають в управлінні органів виконавчої влади.

Як вже зазначалось вище, Державний концерн “Укроборонпром” має право здійснювати управління корпоративними правами державних підприємств ОПК України. Окрім того, згідно з положеннями Статуту ДК “Укроборонпром”, концерну надано суттєвий перелік правомочностей з управління державним майном, переданим йому, та щодо підприємств, що входять до об’єднання.

Зокрема, в межах чинного законодавства Концерн, згідно Статуту, має право укладати від свого імені договори, набувати майно, майнові та немайнові права, брати зобов’язання, бути позивачем і відповідачем у судах, а також виступати учасником господарських товариств згідно із законодавством; формувати та реалізувати єдину для всіх учасників: маркетингову, рекламну, фінансово-економічну, цінову, інвестиційну, податкову та кредитну політику; утворювати підприємства, у тому числі спільні, засновані на державній власності, приймати рішення щодо їх реорганізації та ліквідації; контролювати ефективність використання коштів суб’єктами господарювання, які беруть участь у реалізації проектів, виконанні програм і зовнішньоекономічних контрактів українських експортерів; здійснювати в установленому порядку інвестування в проекти українських та іноземних суб’єктів господарювання, передачу в заставу та іпотеку майна Концерну та погодження передачі в заставу та іпотеку майна його учасникам; забезпечувати в установленому законом порядку ефективно управління об’єктами майнового комплексу учасників Концерну для реалізації прав держави як власника таких об’єктів; приймати в установленому порядку рішення щодо передачі об’єктів держав-

ної власності від одного учасника Концерну до іншого; ініціювати в установленому порядку корпоратизацію державних підприємств – учасників Концерну. Як бачимо, КМУ делегував (надав) концерну досить широкий перелік повноважень.

А тепер розглянемо Державний концерн “Укроборонпром” з точки зору відповідності його повноважень нормам права, які регулюють об’єднання підприємств та його функції, передбачені Статутом, адже на концерн покладені завдання системоутворюючого, інтегративного елементу ОПК України, який також повинен виконувати функцію стимулювання функціонування всієї економіки держави.

По-перше, Програма економічних реформ Президента на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»¹, констатувала в якості причини дестабілізації управління державною власністю проблему щодо зрощення у одного суб’єкта функцій управління державним майном з регуляторними функціями. А відповідно до чинного законодавства за ДК “Укроборонпром” закріплені як управлінські функції по відношенню до підпорядкованих підприємств (утворювати підприємства, у тому числі спільні, засновані на державній власності, приймати рішення щодо їх реорганізації та ліквідації) та їх корпоративних прав (проводити емісію власних цінних паперів і приймати відповідно до законодавства рішення про емісію цінних паперів учасників Концерну), так і регуляторні (формувати та реалізувати єдину для всіх учасників фінансово-економічну, цінову, інвестиційну, податкову та кредитну політику) й адміністративні (здійснює контроль за діяльністю учасників Концерну, призначає на посаду та звільняє з посади керівників учасників Концерну).

Після ліквідації наприкінці 2010 року Міністерства промислової політики України та передачі його повноважень з управління підприємствами оборонно-промислового комплексу від Агентства з питань ОПК (у складі Мінпромполітики) до окремого Державного концерну “Укроборонпром”, регуляторна функція сфери ОПК

¹ Програма економічних реформ Президента на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>. – Загол. з екрану.

перестала реалізовуватись в повній мірі: лише КМУ (за ініціативою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України) може видавати регуляторні нормативно-правові акти (у формі розпорядження чи постанови) щодо діяльності Концерну та підприємств ОПК в цілому, однак, враховуючи універсальне навантаження КМУ, регуляторний процес на сьогодні відбувається вибірково та із суттєвими затримками. Іноді, Президент України своїми указами визначає питання організації діяльності державного концерну, що не в повній мірі відповідає сучасній логіці нормотворення. Сам же ДК “Укроборонпром” не повинен виступати в якості суб’єкта здійснення регуляторної політики. Таким чином, де-факто, сформувалась ситуація, коли замість універсального суб’єкта організаційно-господарських повноважень щодо більшості державних промислових підприємств, який одночасно здійснював, і регулятивну, і управлінську функції, створено спеціально уповноважене об’єднання компаній ОПК у статусі державного концерну, яке має окремі юридичні правомочності притаманні центральному органу виконавчої влади.

По-друге, стаття 120 ГК України передбачає юридичні ознаки, які властиві організаційно-правовій формі об’єднань підприємств у формі концерну. Серед них фінансова залежність від одного або групи учасників об’єднання. Однак до складу ДК “Укроборонпром” на сьогодні не входить жоден учасник (чи їх група), який ставить у фінансову залежність інших. Фінансові потоки ж розподіляє управлінська структура концерну. Окрім того, така ознака правомочності концерну як делегування частини своїх повноважень теж не дотримується у повній мірі. Мова йде про добровільне делегування “з низу” від учасників, а у випадку із “Укроборонпромом” відбувається імперативне наділення його повноваженнями учасників “зверху”, Указом Президента. Отже, господарсько-правова форма об’єднань підприємств у формі концерну в цілому не дотримується, а вищезазначений ДК є своєрідним синтетичним утворенням, що включає і традиційно не притаманні ознаки для організаційно-правової форми об’єднань підприємств у формі концерну. Разом з тим, як відзначалось раніше, відповідно до законодавства, концерн (так само, як і інші об’єднання підприємств) не може включати до свого складу наукові установи (дозволено включати тільки

організації), що негативно впливає на цілісність процесу розробки і постановки на виробництво інноваційної продукції ОПК.

І, хоча О.М. Вінник відзначає¹, що учасники концерну обов’язково перебувають у повній фінансової залежності від одного або групи підприємств, який(які) в зв’язку з цим отримує (-ють) значні повноваження щодо управління діяльністю решти учасників об’єднання, однак, в українській практиці ці засади не знайшли свого втілення в повній мірі. У господарському об’єднанні підприємств з питань ОПК ДК “Укроборонпром” таке провідне підприємство юридично відсутнє, а фінансова залежність з приводу розподілу коштів від державного оборонного замовлення та експортних контрактів існує виключно від управлінських структур концерну та особисто його генерального директора.

По-третє, будь-який концерн традиційно об’єднує декілька (як правило, до десятка) підприємств, що певним чином пов’язані між собою за напрямом діяльності чи коопераційними зв’язками (спільною виробничою метою). А ДК “Укроборонпром” на сьогодні включає в себе понад 130 підприємств, які охоплюють абсолютно різні сфери ОПК, мають різні технологічні цілі і охоплюють принципово різні сфери оборонного виробництва. Тож, ймовірно, концерн буде лише тимчасовою організаційно-правовою формою, що потрібна для подальшого кардинального реформування оборонної промисловості України.

Таким чином, враховуючи наведені обставини, специфіку предмету діяльності ОПК України та його стратегічне значення для державної економіки, нормативно-правові акти, які регулюють діяльність господарського об’єднання ДК “Укроборонпром”, повинні бути приведені у відповідність із чинним законодавством, і в першу чергу з ГК України. На нашу думку, додатково також необхідно включити норми, що визначають механізми контролю за діяльністю державного господарського об’єднання (державного концерну), повноваження з управління за його діяльністю з боку органів центральної виконавчої влади, умови та порядок відповідальності в разі проведення неефективної діяльності, що наразі взагалі не охоплено правовим регулюванням.

¹ Вінник, О.М. Господарське право: навчальний посібник [Текст] / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2008. – 996 с.

Як відзначає В.О. Джуринський, концерн як об'єднання суб'єктів господарювання, що характеризується найбільш жорсткими організаційно-правовими і фінансово-правовими зв'язками між учасниками, цілком може існувати в організаційно-правовій формі холдингу, в якому функції апарату управління буде виконувати холдингова (материнська компанія), а учасниками такого концерну будуть корпоративні підприємства¹.

В Україні також існує практика створення концернів для окремих сфер оборонної промисловості – авіації, бронетанкобудування, воєнного ремонту, експорту тощо. В такому разі управління концерном, як правило, відбувається за зразком управління в холдингових компаніях, що буде розглянуто в подальшому більш детально.

Найбільш вдалим прикладом серед існуючих концернів є Державний авіабудівний концерн “Антонов”. Іншими прикладами оборонних концернів стали три державні господарські об'єднання: концерни “Техвоєнсервіс”, “Авіавоєнремонт” та “Воєнремсервіс” (на сьогодні перебуває у стані ліквідації).

Раніше траплялись випадки, коли створення концерну призвело до передачі функцій власника від профільного міністерства безпосередньо Кабінету Міністрів. При цьому, якщо концерн акціонувався, то він набував статусу національної акціонерної компанії (НАК). Не будемо виключати такого розвитку подій і стосовно “Укроборонпрому”.

Отже, організаційно-правова форма об'єднання підприємств у вигляді концерну досить розповсюджена в українській промисловості і застосовується для мультиплікації виробничих, організаційних та управлінських зусиль, а не фінансових потоків.

За ГК України, *корпорація* є договірним об'єднанням, створеним на засадах поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам правління корпорації. Тож, на відміну від концерну, який створюється власниками підприємств, корпорація створюється самими підпри-

¹ Джуринський, В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: Монографія [Текст] / В.О. Джуринський. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 224 с. – С.52.

ємствами. Аналогічно до концерну, корпорація виступає в якості керуючої структури. Згідно чинного законодавства, корпорація може бути державним підприємством, а створення корпорації не вимагає акціонування її учасників.

Як зазначають фахівці, формування корпорацій в оборонній промисловості України створює заплутану й конфліктну систему управління. Оскільки у підприємств зберігається пряма підпорядкованість профільному міністерству (на сьогодні профільне міністерство ліквідоване), вони постійно заперечують владу центральної структури, яка у більшості випадків підпорядковується тому ж міністерству. Крім того, плутанину створює сама назва “корпорація”, яка застосовується до не-акціонованих структур¹.

Отже, об'єднання підприємств в ОПК на правових засадах корпорації на сьогодні не набуло широкого поширення. На нашу думку це явище не набуло поширення у зв'язку із недоліками, які притаманні нормативно-правому змісту поняття корпорація. Зокрема, в законодавстві не вирішені питання щодо форм і засобів централізованого регулювання, щодо об'єкта такого регулювання (власне господарська чи будь-яка, в тому числі і соціальна, діяльність учасників корпорації), щодо меж (глибини) централізованого регулювання. Разом з тим потребують відповіді не лише питання переліків централізованих функцій, а й питання відповідальності корпорацій перед її учасниками, якщо внаслідок централізованого регулювання органами управління корпорації діяльності учасників, порушені їх майнові права².

Консорціум відрізняється від інших видів об'єднань тимчасовим характером об'єднання коштів підприємств для досягнення спільної мети (вирішення конкретних завдань, реалізації цільових програм та проектів науково-технічних, будівельних тощо). Для цього підприємства делегують консорціуму свої матеріально-тех-

¹ Головка В.В. Європейські і євроатлантичні моделі реформування оборонної промисловості: можливості застосування досвіду Вишеградських країн [Текст] / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008. – 288 стор. - С.25.

² Джуринський, В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: Монографія [Текст] / В.О. Джуринський. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 224 с. - С.49.

нічні ресурси. Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел відповідно до статуту.

Фактично консорціум створюється власником підприємств і є керованою ним структурою. Однак, це може породжувати проблему подвійної підпорядкованості (консорціуму з боку самих підприємств і безпосередньо їх власнику). Після виконання поставленого завдання консорціум припиняє свою діяльність. Законодавство не забороняє можливість підприємств входити в декілька консорціумів. Така особливість консорціуму, що полягає у відсутності централізації виробничих функцій, визначає його місце у системі ОПК України. Прикладом консорціуму в сфері ОПК є консорціум “Військово-будівельна індустрія”, який об’єднав профільні будівельні підприємства Міністерства оборони України.

Таким чином, хоча консорціум і є затребуваним у разі необхідності виконання цільових державних програм, однак він є виключно тимчасовим утворенням, а тому не набув широкого розповсюдження в ОПК. А враховуючи створення іншого статутного об’єднання підприємств ОПК – Державного концерну, ймовірно, і в подальшому не буде застосовуватись через необхідність першочергового врегулювання питання подвійної підпорядкованості.

Згідно ГК України, асоціацією підприємств є договірне об’єднання підприємств, яке створюється з метою постійної координації господарської діяльності, поглиблення спеціалізації і розвитку кооперації виробництва, організації спільних виробництв на засадах об’єднання своїх фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення власних потреб або виробництва продукції, робіт, послуг для реалізації третім особам. При створенні господарської асоціації централізується одна або декілька виробничо-господарських і управлінських функцій. Господарська асоціація, за рішенням учасників, може представляти їх інтереси у відносинах з третіми особами. Зазвичай асоціації створюються для лобювання спільних інтересів, хоча існують приклади асоціацій, які здійснюють господарську діяльність.

Так, в 1990-ті роки основні роботи з утилізації боєприпасів і ракет організовувалися асоціацією підприємств “Співдружність”

(АП “Співдружність”), яка була заснована великою кількістю хімічних і ремонтних підприємств, які належали різним міністерствам і відомствам, але були однаково зацікавлені брати участь в роботах з утилізації. Асоціація підприємств “Співдружність” довгі роки виступала генеральним підрядником з утилізації, здійснюючи розподіл робіт між своїми засновниками й оптимізуючи фінансові потоки. Зі зміною фінансових і організаційних умов процесу утилізації в 2004–2005 роках АП “Співдружність” втратила своє значення¹.

Отже, асоціації в оборонно-промисловому комплексі не знайшли своє розповсюдження. Це пов’язано перш за все із непридатністю вказаної організаційно-правової форми об’єднань підприємств для досягнення цілей, передбачених для об’єднань підприємств в ОПК – поєднання виробничих та управлінських зусиль. Ознайомлення зі статутами деяких господарських асоціацій показало, що, як правило, вони не містять положень щодо централізації виробничих або управлінських функцій, проте всі містять положення про те, що асоціація не має права втручатися в господарську (виробничу і комерційну діяльність її членів)².

Тож, нормативне регулювання діяльності об’єднань підприємств в Україні є недостатнім та потребує вдосконалення. На сьогодні, єдиним законодавчим актом, який містить норми, що регулюють порядок створення і діяльності об’єднань суб’єктів господарювання, є ГК України. Проте, Господарський кодекс регламентує ці питання досить схематично, оскільки він є актом, який встановлює саме правові основи (засади) господарської діяльності (господарювання) та врегульовує широкий спектр суспільних відносин, що фактично унеможливує детальне врегулювання питань, пов’язаних із діяльністю господарських об’єднань, особливо державних в рамках лише ГК України. Це обумовило виник-

¹ Головка В.В. Європейські і євроатлантичні моделі реформування оборонної промисловості: можливості застосування досвіду Вишеградських країн [Текст] / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008. – 288 стор. - С.26.

² Джуринський, В.О. Правове становище господарських об’єднань в Україні: Монографія [Текст] / В.О. Джуринський. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 224 с. – С.47.

нення прогалин у правовому регулюванні організаційно-господарських відносин, зокрема, у питаннях утворення та припинення об'єднання, формування органів управління, утворення статутного капіталу, виходу учасників із складу об'єднання, відносини об'єднання з його учасниками, особливості утворення і діяльності господарських об'єднань за участю суб'єктів господарювання, заснованих на державній і комунальній власності.

Недосконалість законодавства про господарські об'єднання, у свою чергу, справляє негативний вплив і на суб'єктів господарської діяльності, які мають необхідність об'єднати свою діяльність для досягнення певної соціальної чи економічної мети. Так, зокрема, чинне законодавство передбачає можливість об'єднуватися в об'єднання лише для підприємств. Однак, як показала практика, існує також необхідність включення до складу господарського об'єднання науково-дослідних установ та інших організацій (наприклад, з метою впровадження в життя наукових інноваційних розробок та винаходів, підготовки фахівців для галузі). Окрім того, на сьогодні законодавством не передбачена можливість утворення так званих “змішаних” господарських об'єднань, тобто таких, що утворені за участю державних суб'єктів господарювання та суб'єктів господарювання інших форм власності.

На думку І. Даценко, необхідність законодавчого закріплення можливості існування змішаних господарських об'єднань є очевидною і обумовленою. Зокрема, об'єднання підприємств державного сектору з недержавними суб'єктами господарювання сприятиме залученню інвестицій у спільні проекти, дасть можливість використовувати методи управління, знання, навички, напрацьовані у приватному секторі економіки¹. Така можливість, яка досягається за допомогою господарсько-правових засобів, становить істотний інтерес для сектору ОПК, адже проблема поєднання виробничого потенціалу підприємств ОПК, які перебувають у державній власності, з фінансовим потенціалом недержавних суб'єктів господарювання, відкриває нові горизонти для розвитку коопераційних відносин, створення потужних об'єднань, з консолідацією капі-

¹ Даценко, І. Правове регулювання діяльності господарських об'єднань в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/24660>. – Загол. з екрану

талу, технологій та знань. По суті, запровадження законодавчих норм щодо змішаних об'єднань може стати першим кроком для формування оборонних транснаціональних компаній на базі українських підприємств ОПК.

Щодо регулювання порядку утворення, діяльності та управління державними господарськими об'єднаннями законодавство також містить багато прогалин та суперечностей, які суттєво ускладнюють контроль за ефективним управлінням і використанням об'єктів державної власності.

Таким чином, в цілому в сфері ОПК повноваження державних суб'єктів управління щодо державних господарських об'єднань часто дублюються, а самі державні господарські об'єднання наділені вузькими повноваженнями, що взагалі нівелює саму ідею створення об'єднання суб'єктів господарювання – з метою спрямування і координації діяльності його учасників. Як було з'ясовано вище, щодо господарських об'єднань в сфері ОПК простежується тенденція, коли недостатня правова регламентація господарської діяльності об'єднань підприємств в Україні трансплює ці правові прогалини і на господарсько-правове регулювання сфери оборонного виробництва.

2. Система суб'єктів організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості.

У класичній господарсько-правовій теорії прийнято вважати, що визначальною ознакою суб'єктів організаційно-господарських повноважень є їх здатність мати відповідні важелі та підстави щодо управління і контролю за суб'єктами господарювання. Це означає, що суб'єкти організаційно-господарських повноважень, де-факто, уповноважені законодавством від імені держави реалізовувати її окремі функції як щодо встановлення засад і реалізації державної економічної політики у визначених сферах економіки, так і щодо організаційно-господарського управління підконтрольними суб'єктами господарювання¹.

В площині науки теорії держави і права питання правосуб'єктності суб'єктів організаційно-господарських повноважень тісно пов'язано із їх місцем в механізмі реалізації функ-

¹ Вінник, О.М. Господарське право: навчальний посібник [Текст] / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2008. – 996 с.

цій держави, до основних з яких належить саме функція самозбереження, тобто збереження державного суверенітету. Категорія “державний суверенітет” з’явилося ще у XVI столітті та була запропонована французьким мислителем Жаном Боденом. Однак, сьогодні державний суверенітет включає в себе не тільки політичний, а і економічний та інформаційні аспекти.

Згідно трактування, що наведено в економічному словнику¹, економічним суверенітетом прийнято вважати економічну незалежність держави, що ґрунтується на праві самостійно вирішувати внутрішньо- і зовнішньоекономічні питання. Основні засади економічного суверенітету сформульовані в Конституції України, яка закріплює, зважаючи на необхідність збереження державного суверенітету, загальний устрій державної влади в Україні, коло основних суб’єктів організаційно-господарських повноважень та їх базові функції. Окремою складовою і економічної, й військової політики держави, в контексті її функцій, виступає обов’язок держави із підтримання власної обороноздатності.

Таким чином, діяльність законно уповноважених державою суб’єктів організаційно-господарських повноважень повинна збігатись із функціями держави, у зв’язку із тим, що такі органи створюються в державі саме для реалізації окремих з її функцій: фіскальної, економічного розвитку, розвитку експортного потенціалу, підтримання обороноздатності та ін. Втім, основним завданням держави-квасисуб’єкту, що виступає запорукою подальшого її існування, априорі, є збереження свого суверенітету, у всіх зазначених його проявах; це базове завдання розповсюджується, і на всі органи державної влади, і, відповідно, на створені державою суб’єкти організаційно-господарських повноважень.

Згідно положень Закону України “Про основи національної безпеки України”², забезпечення державного суверенітету, в тому числі економічного, спирається на комплексну державну політику у сфері економічної та інформаційної безпеки, оборонно-промисло-

¹ Словopedia. Економічна енциклопедія. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.slovopedia.org.ua/38/53397/379147.html>. – Загол. з екрану.

² *Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України №964-IV від 19.06.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 24 (26.09.2003). – Ст. 351.*

вого комплексу, територіальної оборони та зовнішньої політики. Так, частина 2 статті 2 Закону покладає на Президента України обов’язок щодо розробки і затвердження Стратегії національної безпеки України і Воєнної доктрини України, а також доктрин, концепцій, стратегій і програм, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва. Закон прямо вказує, що Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов’язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки. Цим же Законом встановлюються основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, зокрема, у експортній сфері, що стосується ОВТ.

З функціональної точки зору в Україні існує цілісна система органів державної влади, на які згідно Конституції України покладено обов’язки щодо забезпечення економічної безпеки і обороноздатності України – Збройні сили України (стаття 17 Конституції), Верховна Рада України (стаття 85), Президент України (статті 102 та 106), Рада національної безпеки і оборони (стаття 107), Кабінет Міністрів України (стаття 116), правоохоронні органи (статті 121). Разом з тим, на сьогодні, в системі центральних органів виконавчої влади щодо оборонної промисловості особливе місце посідають саме Міністерство оборони України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, які і займаються безпосередньою реалізацією оборонної та оборонно-промислової політики (далі – ОПП), як складових основоположної функції держави із підтримання своєї обороноздатності. Особливий правовий статус серед суб’єктів організаційно-господарських повноважень у сфері оборонно-промислового комплексу набуває і Державний концерн “Укроборонпром”, який згідно статуту, в межах делегованих повноважень, наділений окремими організаційно-господарськими повноваженнями стосовно підприємств ОПК, включених до його складу. Зазначені органи державної влади та господарські об’єднання, разом із іншими, утворюють цілісну систему суб’єктів організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості, які здійснюють організаційно-адміністративне та господарське управління галуззю, а їх функції, окрім Конституції України, визначаються відповідним законодавством.

Згідно положень Закону України “Про оборону України”¹ №1932-ХІІ від 06.12.1991 року, поняття “обороздатність” визначається як здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації. Обороздатність держави формується шляхом системної реалізації відповідної економічної, промислової (першочергово, оборонно-промислової), військової політики, які ґрунтуються на розглянутих засадах державного суверенітету. Конституційними нормами встановлено, що обороздатність України безпосередньо підтримується ЗСУ, які згідно законодавства “повинні мати сучасні технологічні можливості забезпечувати оборону України”². Таким чином, перед системою суб’єктів організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості законодавчо визначено конкретне завдання – організація та фінансове забезпечення випуску сучасного технологічного ОВТ з метою подальшого його постачання на озброєння.

Отже, державна політика щодо підтримання обороздатності має бути направлена на чітко визначений об’єкт. Таким об’єктом, в господарсько-економічному контексті, є ОПК, що повинен бути внутрішньо інтегрованим та незалежним від зовнішніх економічних факторів (фінансів, ресурсів, технологій, запасних частин і т.д.), адже тільки власний ОПК, який працює на принципах замкнутого циклу, спроможний ефективно та у визначених обсягах своєчасно постачати сучасне ОВТ для потреб ЗСУ. В такому сенсі ОПК України виступає господарсько-правовим об’єктом державної оборонно-промислової політики. А держава, таким чином, набуває можливість впливати господарсько-правовими засобами на господарську діяльність суб’єктів ОПК, які безпосередньо займаються розробкою та виробництвом ОВТ.

¹ Про оборону України: Закон України №1932-ХІІ від 06.12.1991 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №9 (03.03.1992). – Ст. 106.

² Про Концепцію державної промислової політики України: Указ Президента України №102/2003 від 12.02.2003 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7 (28.02.2003). – Ст. 278.

Перейдемо до розгляду суб’єктів організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості та їх системних зв’язків. Як вже було з’ясовано раніше, виходячи з положень Конституції України, провідне місце серед суб’єктів організаційно-господарських повноважень щодо ОПК займають ВРУ, КМУ, Президент України та Рада національної безпеки і оборони України. Законодавством України визначаються також й інші суб’єкти.

Президент України та Рада національної безпеки і оборони України відносяться до групи суб’єктів організаційно-управлінських повноважень, що координують розвиток потенціалу ОПК. Згідно Конституції України саме Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України та додержання норм Конституції; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони та очолюється Президентом України. Це означає, що Рада національної безпеки і оборони України має повноваження вивчати ефективність діяльності ОПК, виносити окремі рішення щодо вдосконалення механізмів діяльності оборонної промисловості, які потім затверджуються відповідними Указами Президента України, та керується у своїй діяльності Законом України “Про раду національної безпеки і оборони України”¹ №183/98 від 05 березня 1998 року.

Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган влади в Україні. Згідно статті 85 Конституції України виключно до компетенції ВРУ, що стосується ОПК, належить прийняття Законів України, затвердження Державного бюджету України, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку, здійснення контролю за діяльністю КМУ, затвердження переліку об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Таким чином, саме ВРУ має виключні повноваження визначати засади економічної та оборонно-промислової політики, затверджува-

¹ Про раду національної безпеки і оборони України: Закон України №183/98 від 05.03.1998 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №35 (16.09.1998). – Ст. 237.

ти розмір видатків в Державному бюджеті за статтями фінансування НДДКР і державного оборонного замовлення, приймати закони з питань діяльності ОПК, ухвалювати загальнодержавні програми економічного розвитку галузей ОПК та, зокрема, програму впровадження і розвитку ОВТ, заслуховувати та контролювати КМУ щодо реалізації ним повноважень у сфері ОПК, визначати перелік державних підприємств оборонної промисловості, що не підлягають приватизації.

Згідно статті 20 Закону України “Про Кабінет Міністрів України”¹ №279-VI від 16.05.2008 р. до основних повноважень *Кабінету Міністрів України* у сфері економіки та фінансів належить: здійснення управління об’єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами, делегування окремих повноважень в установленому законом порядку щодо управління зазначеними об’єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб’єктам господарювання, забезпечення розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, проведення державної промислової політики, визначення пріоритетних галузей промисловості, які потребують прискореного розвитку, забезпечення проведення зовнішньоекономічної політики України та врегулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Повноваження в частині формування та реалізації промислової політики належать *Міністерству економічного розвитку і торгівлі України* (Мінекономрозвитку України) згідно з Указом Президента України “Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України”² № 634/2011 від 31.05.2011 року. Тож, на сьогодні Мінекономрозвитку України здійснює координацію державної промислової політики всіх галузей промисловості, окрім тих, в яких її здійснюють профільні Міністерства. Згідно зазначеного Указу,

¹ Про Кабінет Міністрів України: Закон України №2591-VI від 07.10.2010 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – №79 (25.10.2010). – Ст.2792.

² Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України № 634/2011 від 31.05.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2011. – №41 (10.06.2011). – Ст. 1666.

Мінекономрозвитку України є спеціально уповноваженим органом у сфері державних закупівель, метрології, з питань державно-приватного партнерства, оборонного замовлення та щодо забезпечення реалізації державної економічної політики у сфері оборони та безпеки у визначеній компетенції та здійснює реалізацію державної політики у сфері державного експортного контролю.

Втім, на нашу думку, з точки зору місця і призначення оборонної промисловості, державна промислова політика в сфері ОПК повинна реалізовуватись окремим, спеціально уповноваженим суб’єктом організаційно-господарських повноважень щодо реалізації ОПП.

Міністерство оборони України, раніше впливовий суб’єкт організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості, наразі нормативно втратило більшість із своїх повноважень щодо реалізації ОПП. Згідно чинного Положення про Міністерство оборони України, що затверджено Указом Президента “Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України”¹ №406/2011 від 06 квітня 2011 року, Міноборони тепер тільки готує та вносить до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України пропозиції стосовно замовлень на створення, виробництво та ремонт озброєння, військової техніки, інших матеріально технічних засобів, а також разом із Мінекономрозвитку України виконує низку спільних функцій щодо координації діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва. Всі державні підприємства сфери ОПК, що раніше перебували у підпорядкуванні Міноборони, також передані в управління ДК “Укроборонпром”.

Окрім центральних органів державної виконавчої влади, що діють у системі КМУ, організаційно-господарські повноваження щодо підприємств ОПК також здійснюються Державним космічним агентством України та Фондом державного майна України.

¹ Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента №406/2011 від 06.04.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2011. – №29 (26.04.2011). – Ст. 1240.

Відповідно до положень Указу Президента України “Питання Державного космічного агентства України”¹ №442/2011 від 08.04.2011 року на *Державне космічне агентство України* (ДКАУ) покладається завдання щодо підвищення рівня обороноздатності держави та національної безпеки з використанням космічних засобів. Також, ДКАУ уповноважене здійснювати управління об’єктами державної власності у сфері космічної діяльності та проводити контроль за дотриманням вимог міжнародних договорів щодо обмеження ядерної зброї.

Як уже зазначалось, до суб’єктів організаційно-господарських повноважень щодо корпоративованих підприємств ОПК також відноситься *Фонд державного майна України* (ФДМУ). Згідно Закону України “Про Фонд державного майна України”² №4107-VI від 09.12.2011 року він має широкі повноваження щодо управління корпоративними правами держави корпоративованих підприємств, їх реструктуризації, утворення державних холдингових компаній у процесі приватизації, а також щодо підготовки державних підприємств до приватизації і подальшого продажу. Разом з тим, ФДМУ має повноваження надавати рекомендації КМУ щодо доцільності придбання державою відповідних пакетів акцій (часток, паїв) у інших власників та акцій додаткової емісії. Раніше у ФДМУ в управлінні знаходилося чимало оборонних підприємств, частина з яких поступово приватизувалася. Втім, як показало спеціальне дослідження, проведене Рахунковою палатою, ФДМУ не вміє ефективно розпоряджатися державними пакетами акцій одночасно такої кількості підприємств, з чого було зроблено висновок, що акціонерні товариства, в яких держава є основним власником і які не передбачаються до продажу, доцільно передавати в управління профільним міністерствам. Тому казенні, державні й багато акціонерних товариств передали в управління профільним міністерствам³.

¹ Питання Державного космічного агентства України: Указ Президента України №442/2011 від 08.04.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2011. – №29 (26.04.2011). – Ст. 1250.

² Про Фонд державного майна України: Закон України № 4107-VI від 09.12.2011 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2012. – №2 (16.01.2012). – Ст. 50.

³ Головка В.В. Європейські і євроатлантичні моделі реформування оборонної промисловості: можливості застосування досвіду Вишеградських країн

З оборонних підприємств Указом Президента України “Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України” №1245/2010 від 28.12.2010 р. було створено державне господарське об’єднання, *Державний концерн “Укроборонпром”*¹. Державний концерн “Укроборонпром” (далі – ДК “Укроборонпром”) має одночасно ознаки і суб’єкту організаційно-господарських повноважень, і суб’єкту господарювання. Раніше ДК “Укроборонпром” розглядався в даному дослідженні з точки зору його господарської компетенції як об’єднання оборонних підприємств. Тепер розглянемо більш детально саме його організаційно-управлінські повноваження.

Державний концерн “Укроборонпром” має синтетичну з правової точки зору природу. Згідно статуту ДК “Укроборонпром” по відношенню до підпорядкованих підприємств виконує управлінські функції (може утворювати підприємства, що засновані на державній власності, приймати рішення щодо реорганізації та ліквідації підпорядкованих підприємств, про емісію цінних паперів учасників Концерну) і регуляторно-адміністративні (формує та реалізує єдину для всіх учасників фінансово-економічну політику, контролює діяльність учасників Концерну, призначає на посаду та звільняє з посади керівників учасників Концерну).

Втім, на нашу думку, ДК “Укроборонпром” взагалі не повинен виступати в якості суб’єкта здійснення регуляторної політики (адже це прерогатива центральних органів виконавчої влади), що також і суперечить правовій природі господарського об’єднання у формі концерну, визначальною ознакою якого є фінансова залежність між його учасниками (а не підприємств з управлінською структурою).

З точки зору правових принципів розумності і достатності не повинно здійснювати регуляторні функції щодо ОПК і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Правовий аналіз функціональних повноважень Мінекономрозвитку України пока-

[Текст] / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008. – 288 стор. - С.28.

¹ Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента № 1245/2010 від 28.12.2010 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 101 (10.01.2011). – Ст. 3622.

зав, що йому доручено регулювання всієї промислової політики держави. Однак, зважаючи, як на велику кількість підприємств, що залишаються у державній власності, так і на такі специфічні сфери промислової політики як оборонно-промисловий комплекс, авіабудування, суднобудування і т.д., не зорієнтований на тонкощі універсальний регулятор, на наше переконання, на сьогодні в умовах обмеженості фінансових ресурсів і часу, не в змозі ефективно виконувати завдання із одночасного стимулювання і прискорення розвитку усіх стратегічних для економіки держави галузей промисловості, що визнані стратегічними чинним законодавством і відповідними державними програмами.

Таким чином, для регулювання діяльності в сфері оборонної промисловості повинен бути створений окремий суб'єкт організаційно-управлінських повноважень, який би був спеціально уповноважений здійснювати регуляторні і контрольні функції щодо підприємств і об'єднань державних підприємств оборонної промисловості, у статусі не нижче державного комітету із одночасним його підпорядкуванням Віце-прем'єр міністру з економічних питань та підзвітністю Раді Національної Безпеки і Оборони України.

Між розглянутими суб'єктами організаційно-господарських повноважень щодо підприємств ОПК існують вертикальні (зв'язок підпорядкування), горизонтальні (зв'язок взаємодії) та структурні правові зв'язки, що дозволяє вести мову саме про системність діяльності суб'єктів організаційно-господарських повноважень щодо ОПК. Щодо правової платформи оборонної промисловості в цілому, то системоутворюючою ознакою тут виступають саме норми, в першу чергу, конституційного та господарського законодавства. При цьому, базисом, на якому ґрунтується діяльність всієї системи суб'єктів організаційно-господарських повноважень щодо оборонної промисловості виступають нормативно-правові акти програмного та прогнозного характеру.

3. Правові засади реформування галузі ОПК в Україні.

Спроби докорінного реформування ОПК України тривають вже понад двадцять років, з часу здобуття незалежності. Очевидно, що основна частина з цих реформ стосується саме реформування правового поля, яке регулює відносини в сфері ОПК, а також

ОПП. Однак, модернізації потребує не тільки сфера ОПК, а і вся система правового господарського порядку. Як відзначає Д.В. Задихайло, необхідний більш системний підхід до модернізації, що полягає у зміні всього правового господарського порядку. Адже, під правовим господарським порядком як системою, передусім, господарсько-правових відносин, розуміється комплекс, який складається з підсистем¹:

- встановлених законодавством та міжнародними зобов'язаннями України правових режимів господарювання, які забезпечують здійснення господарської діяльності та її інвестування у окремих галузях економіки та в цілому;
- механізмів захисту встановлених правових режимів господарювання, визначених законодавством;
- підсистеми механізму формування та реалізації державної економічної політики, в т.ч. окремих її напрямів, через визначення цілей, змісту та засобів модернізації правових режимів господарювання та механізмів їх захисту з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Однак, модернізація правового господарського порядку сама по собі не може бути ефективною, вона виступає лише в якості однієї із ланок модернізації всієї національної економічної системи².

Генезис реформ ОПК відбувався на початку 1990-х років через започаткування політики *конверсії*, тобто переведення оборонного виробництва до часткового або повного випуску продукції для цивільних потреб, замість випуску озброєння. Однак, як підвів підсумок М. Сунгуровський, конверсія лише відклала вирішення основного питання щодо пристосування оборонно-промислового комплексу України до господарювання в ринкових умовах. Адже, на його думку, з 1991 року заходи центральних органів влади спрямовувалися переважно на обмеження виводу оборонних підприємств з державної власності, просування товарів на зовнішній ринок, розвиток міжнародного військово-технічного співробіт-

¹ Задихайло, Д.В. Модернізація правового господарського порядку в Україні (визначення масштабу проблематики) [Текст] / Д.В. Задихайло. – *Вісник НАПрНУ*, 2011. – № 4 (67). – 2011 р. - с. 116

² Задихайло, Д.В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія / Д.В. Задихайло. – Х.: Юрайт, 2012. – 456 с. - С.147

ництва, відновлення замкнутих циклів виробництва традиційних для України видів озброєнь, часткову конверсію оборонних підприємств. Ці заходи не були цільовими та системними, внаслідок чого не вдалося пристосувати структуру та можливості вітчизняного ОПК ні до вимог ринкової економіки, ні до потреб ЗСУ, ні до тенденцій міжнародної оборонно-промислової кооперації¹.

На початку 2000-х років, в рамках “Концепції структурної перебудови ОПК України”, що затверджена Указом Президента України №219/2002 від 05.03.2002 року та прийнятої на її основі Державної програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2010 року, що затверджена Постановою КМУ “Про затвердження Державної програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2010 року”² №423 від 31.03.2004 р., було визнано за доцільне здійснити скорочення розмірів оборонно-промислового сектору, провести виокремлення в ньому “ядра” економічно спроможних, перспективних підприємств, зі створенням на їх базі вертикально-інтегрованих структур, а також впровадження функціонально орієнтованої системи державного управління.

За словами ідеолога реформи В. Горбуліна, такі вертикально-інтегровані структури, в кількості семи – дев’яти, повинні вміщувати в собі і розробку, і виробництво, і реалізацію продукції оборонної промисловості та здійснювати її технологічний супровід. До того ж планувалось об’єднання підприємств по горизонталі – для розробки й виробництва комплектуючих для найбільш великих оборонних об’єктів³. Однак, далі задекларованих цілей реформа не зайшла.

¹ Сунгуровський, М.В. Оборонно-промисловий комплекс України: проблемні питання розвитку / М.В. Сунгуровський. – Журнал Центру Разумкова “Національна безпека і оборона”, 2004. – №8. – С.37-43.

² Про затвердження Державної програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2010 року: Постанова КМУ №423 від 31.03.2004 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2004. – №14 (23.04.2004). – Ст. 971.

³ Горбулін, В.П. Оборонка с вертикальним взлетом: Інтерв’ю /В. П. Горбулін [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=8873>. – Загол. з екрану

Як зазначається у доповіді НІСД Криза оборонної реформи 2000-2010 років¹ щодо технічного переоснащення ЗСУ, неприпустимо мала частка оборонного бюджету йде на закупівлю ОВТ і проведення НДДКР (до 3% і 1,5% відповідно), при цьому можливість модернізації ОВТ до кінця терміну їх експлуатації, навіть, за оптимістичними прогнозами, складає не більше 10% наявних ОВТ. Автори доповіді наголошують на відсутності зв’язку українських концепцій, законів та інших нормативно-правових актів у сфері ОПК з реальністю, на відсутності у них чіткості, виділення пріоритетів, а також підкреслюють необхідність залучення наукових кіл до процесів воєнного реформування. У доповіді також відмічалось, що збільшення фінансування саме по собі не вирішить проблему реформ, а для її розв’язання, у першу чергу, необхідні тверда політична воля й послідовність військово-політичного керівництва держави.

До процесу реформування ОПК та створення нової парадигми регулювання відносин, які складаються в ньому, повинен бути виважений організаційно-управлінський підхід. Як зазначається у Рекомендаціях за результатами Парламентських слухань на тему “**Стан та перспективи подальшого розвитку оборонно-промислового комплексу України**”², які відбулися 15 листопада 2006 року, у сфері розвитку ОПК України та виконання завдань трансформаційних процесів необхідно утворити урядовий орган державного управління з питань реалізації державної військово-технічної, військово-промислової політики та військово-технічного співробітництва з іноземними державами, поклавши на нього повноваження державного замовника з підготовки виробництва і створення спеціальних технологій та матеріалів для виготовлення нового і модернізації існуючого ОВТ,

¹ Шеховцов, В. Криза оборонної реформи 2000-2010 років. Нові умови, рішення, результати. Аналітична доповідь НІСД [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kriza_obor.pdf

² Стан та перспективи подальшого розвитку оборонно-промислового комплексу України обговорені на слуханнях, які відбулися у Комітеті з питань національної безпеки і оборони 15 листопада 2006 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/printable_article?art_id=80049. – Загол. з екрану

а також утилізації непридатних для подальшого використання боєприпасів. Крім того, передати цьому органу в управління державні підприємства, які спеціалізуються на розробці та виробництві ОВТ і державну частку акцій акціонованих підприємств і об'єднань оборонного профілю. *В такому разі, на нашу думку, такий орган повинен створюватися у організаційно-правовому статусі не нижче державного комітету або профільного Міністерства з питань ОПК.*

Наступним кроком на шляху до створення правового підґрунтя реформування ОПК України стало прийняття у 2008 році Стратегії розвитку ОПК України та Державної цільової програми реформування і розвитку ОПК на період до 2013 року, якими було передбачено комплекс організаційних та структурних перетворень, кінцевою метою яких є створення нового ядра оборонної промисловості на базі “ринково орієнтованих” інтегрованих структур. Проте, як зазначено в аналітичній доповіді НІСД “Формування оборонно-промислової політики України в умовах позаблоковості”, ці та інші програмні документи застаріли і потребують обов’язкового невідкладного перегляду та уточнення з урахуванням поточних змін та вже прийнятих рішень¹.

Протягом 2010-2012 років відбулась істотна активізація нормотворчого процесу в сфері оборонної промисловості. Було оприлюднені дві редакції базового для галузі законопроекту щодо оборонного виробництва (одна з яких навіть розглядалась парламентом), прийнято ряд нормативно-правових актів, які оптимізували структуру оборонної промисловості, включивши державні оборонно-промислові підприємства та частки державних корпоративних прав до сфери управління Державним концерном “Укроборонпром”, а також через затверджений статут визначили його управлінські повноваження. Разом з тим, був прийнятий Закон, що передбачив списання заборгованості підприємств ОПК – Закон України “Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу - учасників Державного концерну “Укроборонпром” та забезпечення їх стабільного розвит-

¹ Формування оборонно-промислової політики в умовах позаблоковості. Аналітична доповідь НІСД [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/OPP-b8930.pdf. – Загол. з екрану.

ку”¹ № 5213-VI від 06.09.2012 року, тричі проведені кадрові зміни керівництва концерну. Найближчим часом має бути прийнята Державна програма розвитку оборонно-промислового комплексу до 2017 року, а також низка нормативно-правових актів, що дозволять провести подальшу корпоратизацію оборонних підприємств у 2014-2015 роках².

Таким чином, процес реформування ОПК триває і досі. Однак, як-правило, здійснювався він завжди не системно, фрагментарно та не послідовно, дуже політизовано, адже, як було з’ясовано, вже знайшли свою реалізацію декілька підходів до реформування системи управління ОПК та реалізації ОПІ, а також господарської організації діяльності оборонних підприємств.

Хоча, створення ДК “Укроборонпром” значно спрощує оперативне управління галуззю, однак це, може завдавати шкоду якості такого управління, а з іншої сторони – надмірно централізує повноваження в руках об’єднання та ставить ефективність роботи всього ОПК в залежність, в першу чергу, від професійних навиків керівництва державного концерну, їх економічної заангажованості. Як уже наголошувалось, статутні повноваження Державного концерну “Укроборонпром” також не в повній мірі відповідають нормам господарського законодавства. Отже, об’єднання всіх державних підприємств ОПК різної сфери діяльності в рамках єдиного державного концерну очевидно не може бути остаточним варіантом вирішення проблеми реформування всієї сфери ОПК, зважаючи на суттєві недоліки такого утворення як в господарсько-правовому контексті, так і в управлінсько-організаційному. Таким чином, на нашу думку, модель об’єднання підприємств ОПК, яка існує сьогодні, з урахуванням подолання вищезазначених правових колізій, могла б бути доцільною на випадок зменшення загальної кількості до кількох десятків оборонно-промислових підприємств-учасників Концерну через приєд-

¹ Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу - учасників Державного концерну “Укроборонпром” та забезпечення їх стабільного розвитку: Закон України №5213-VI від 06.09.2012 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2012. – №83 (09.11.2012).

² Української оборонки укажут пути развития [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/52969>. – Загол. з екрану.

нання та ліквідацію окремих з них. Очевидно, саме ця доля чекає в майбутньому ОПК України.

У межах чинного правового поля виділяємо декілька можливих варіантів реформування оборонно-промислового комплексу України. Проведемо їх порівняльний господарсько-правовий аналіз.

Перший варіант, який базується на повному збереженні державної власності на підприємства ОПК та не потребує внесення суттєвих змін до існуючої моделі інтеграції оборонно-промислового потенціалу, передбачає створення із ДК “Укроборонпром” на основі положень статті 120 ГК України низки господарських об’єднань – корпорацій, концернів, а також, можливо, і асоціацій та консорціумів, окремо для кожної сфери оборонного виробництва залежно від спеціалізації – бойової авіації, корабельної зброї та артилерії, протиповітряної оборони, бронетехніки, воєнного суднобудування, ракетної зброї та ін. Доцільність вибору тієї чи іншої форми господарського об’єднання державних підприємств для кожної сфери визначається залежно від затверджених державних цільових програм, обсягів діяльності, наявності потреби у міжнародній та міжгалузевій кооперації та повинно визначатись статутом і програмою розвитку об’єднання. Зокрема, консорціум підприємств, згідно чинного законодавства, є спеціальним господарським об’єднанням, метою створення якого є саме реалізація державних цільових програм, виконання яких є основною метою діяльності всього сектору ОПК. В цьому контексті консорціум вигідно вирізняється від інших форм об’єднань, в якості оптимальної організаційно-правової форми об’єднання підприємств ОПК, оскільки може створюватись державними підприємствами разом із підприємствами недержавної форми власності. Для супроводження фінансових питань, поточної та зовнішньоекономічної діяльності об’єднань підприємств, а також для отримання доступу до внутрішньодержавного пільгового кредитування може створюватись спеціалізована банківська установа. Окрім виробничого сектору, що складається із низки оборонних підприємств, до оборонних об’єднань повинні входити установи невиробничого сектору – бюджетні установи. Адже такі установи потрібні, щоб забезпечувати розвиток та інноваційну діяльність господарського об’єднання. До них відносяться вузькоспеціалізовані науково-до-

слідні інститути, технічні вищі учбові заклади, а також, можливо, й окремі експортні структури.

В окремих випадках доцільно поставити питання щодо організації із державних підприємств та науково-дослідних установ *науково-виробничих об’єднань (НВО)*, які були широко розповсюджені в ОПК Радянського Союзу, оскільки дозволяють за галузевим принципом здійснювати концентрацію виробничого і невиробничого сектору в рамках цілісного об’єднання, що підпорядковуються єдиній виробничій меті. Між іншим, створення інтегрованих науково-виробничих структур і підвищення ролі інституту генеральних конструкторів у процесах виробництва ОВТ фактично закріплено у новій редакції Воєнної доктрини України¹.

Науково-виробничі структури (об’єднання) фактично являють собою комплекси, до складу яких входять науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські й технологічні організації, заводи та інші структурні одиниці. Головним завданням науково-виробничих об’єднань вважалось створення і впровадження нових машин, устаткування, приладів, матеріалів, технологічних процесів, що відповідають сучасним досягненням вітчизняної і зарубіжної науки і техніки. Науково-виробниче об’єднання завжди очолював генеральний директор. Керівництво об’єднанням здійснював апарат управління головної структурної одиниці (головного підприємства чи організації). При цьому, одним із провідних завдань, що стояло перед керівництвом об’єднання було дотримання виробничого балансу та узгодженості між двома типами структур в об’єднанні: одними, які виробляли лише конструкторських зразки продукції (конструкторські бюро та науково-дослідні інститути) та тими, які виконували масовий випуск продукції (підприємства, заводи). У науково-виробничому об’єднанні обов’язково створювалися ради об’єднання (ради директорів) та науково-технічні ради. В системі радянського права діяльність науково-виробничих об’єднань в промисловості регламентувало “Положення про науково-виробниче об’єднання” від 30.12.1975 року.

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України №390/2012 від 08.06.2012 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – №45 (22.06.2012). – Ст.1750.

Другий варіант, який відображає глобальні тенденції у світі зі зростання інтегрованих структур, передбачає формування в Україні трьох-чотирьох спеціалізованих державних холдингових компаній, що задіяні для виробництва ОВТ в усіх сферах оборонного виробництва. До їх складу можуть входити як виробничі підприємства, так і невиробничі структури – науково-дослідні організації, експортні підприємства, а також, навіть, і фінансово-банківські установи. В даному випадку підприємства ОПК, що входять до холдингової компанії, підлягають корпоратизації, однак, право власності на цінні папери підприємств та контроль за їх діяльністю при цьому передається державній холдинговій компанії. Цінні папери таких державних холдингових компаній знаходяться у державній власності, на їх приватизацію накладена заборона відповідним законом, а сама державна холдингова компанія фактично управляється державою в особі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань ОПК у статусі міністерства чи державного комітету.

Зазначений варіант реформування ОПК, при наявності сприятливої кон'юнктури на міжнародних фінансових ринках, в подальшому дозволяє приватизувати частку цінних паперів державної холдингової компанії, а також створювати міжнародні кооперативні куці та залучати стратегічних інвесторів.

Втім, зважаючи на стратегічне значення ОПК для розвитку економіки та правові норми, що встановлюють засади забезпечення державного суверенітету, законодавчо повинен бути встановлений мінімальний пакет цінних паперів, що залишатиметься у державній власності на випадок приватизації оборонних ДХК за будь-яких умов. Згідно Закону України “Про акціонерні товариства”¹ це може бути як контрольний пакет акцій (пакет із більше ніж 50 % простих акцій акціонерного товариства), так й інші більш високі ліміти на рівні 75, 80 чи більше ніж 90 % (що не дає можливість сформувати значний пакет іншим власникам і таким чином диктувати свої умови). Але однозначно, рішення про розмір державної частки у оборонних ДХК повинен приймати КМУ.

¹ Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81 (03.11.2008). – Ст. 2727.

Законом України “Про холдингові компанії в Україні”¹ №3528-IV від 15.03.2006 року холдинговим визначається акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Тобто, за законом холдингові компанії можуть бути створені лише у формі ПАТ. Холдингова компанія в об'єднанні підприємств (холдинговій групі) є суб'єктом організаційно-господарських повноважень щодо своїх (корпоративованих) дочірніх підприємств, завдяки володінню контрольними пакетами акцій останніх. Холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв), відповідно до закону, є пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства. Вдалим прикладом функціонування компанії холдингового типу в українському ОПК є Холдингова компанія “Укрспецтехніка”, яка була створена на початку 1990-х на базі НВО “Квант”.

Холдингову компанію, яка утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі прийнято вважати *державною акціонерною холдинговою компанією (ДХК)*. Законом визначаються певні особливості управління холдинговим корпоративним пакетом акцій корпоративного підприємства, переданого до статутного фонду ДХК.

В той же час, проблема створення державних компаній холдингового типу у сфері ОПК України, в тому числі замість існуючих господарських об'єднань підприємств, розглядається вже давно. Виходячи з положень Закону “Про холдингові компанії в Україні”, *холдинги дозволяють вирішувати проблему концентрації державного капіталу та консолідованого управління підприємствами, що є необхідним в умовах експортної орієнтації ОПК та з огляду на недостатність фінансування науково-дослідної, конструкторської та виробничої діяльності підприємств, систематичне недофінансування оборонного замовлення. При цьому, на нашу думку, за основу побудови холдингів варто брати критерій*

¹ Про холдингові компанії в Україні: Закон України № 3528-IV від 15.02.2006 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15 (26.04.2006). – Ст. 1065.

галузевого поділу підприємств ОПК (тобто, залежно від приналежності до певного виду озброєнь).

Серед найбільш відомих і успішних українських оборонних підприємств існують дві ДХК, що були створені шляхом перетворення НВО – це ДАХК “Артем” і ДАХК “Топаз”.

Таким чином, реформування системи ОПК може проводитись шляхом створення, згідно чинного законодавства, низки інтегрованих вертикальних холдингових структур на базі підприємств ОПК. Втім, такий шлях реформування обумовлює необхідність проведення корпоративізації промислових підприємств.

Третім варіантом реформування системи суб’єктів ОПК є часткова або повна приватизація державних підприємств і, таким чином, створення ОПК, на майновому рівні практично непідконтрольного державі. В Україні приватизація державних підприємств здійснюється на підставі рішення Уряду згідно з положеннями Закону України “Про приватизацію державного майна”¹ №2163-ХІІ від 04.03.1992 року. Стаття 1 цього Закону встановлює, що *приватизація державного майна* – це відчуження майна, що перебуває в державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим, на користь фізичних та юридичних осіб з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки. Певні особливості приватизації державних підприємств встановлюються Законом України “Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України”² №1741-ІІІ від 18.05.2000 року.

Таким чином, єдиною метою приватизації є залучення коштів на структурну перебудову економіки та підвищення соціально-економічної ефективності діяльності самого підприємства – об’єкта приватизації. Де-юре, це означає, що приватизація є певним етапом цілісної програми розвитку підприємства, що дозволяє

¹ Про приватизацію державного майна: Закон України №2163-ХІІ від 04.03.1992 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №24 (16.06.1992). – Ст. 348.

² Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України: Закон України №1741-ІІІ від 18.05.2000 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2000. – № 24 (30.06.2000). – Ст. 982.

на якісно новий рівень вивести економічні та соціальні показники його діяльності за рахунок залучених коштів. Таким чином, необхідно розглядати процес приватизації саме з точки зору його кінцевої мети – гарантований ефективний розвиток підприємства у економічних та соціальних аспектах.

Прихильники приватизації оборонних підприємств вказують в якості основного аргументу на користь своєї позиції можливість залучення приватних інвестицій¹. Однак, на нашу думку, таке твердження може бути справедливим лише стосовно підприємств, які мають постійний доступ до фінансування в рамках державного оборонного замовлення (так як в Україні фінансування держоборонзамовлення виконується не системно та, як правило, за залишковим принципом, то для стратегічних інвесторів вкладення інвестицій в підприємства ОПК може бути високо ризикованим), а також щодо підприємств виробників ОВТ для експорту (в довгостроковій перспективі такі підприємства теж мають високі ризики, без завантаження на найближчі 3 – 5 років експортними замовленнями).

Повертаючись до положень Програми економічних реформ на 2010-2014 роки², яка, серед іншого, також визначає засади приватизації (зокрема, передбачає необхідність визначення галузей промисловості, пріоритетних для приватизації, та галузей, що переважно залишаться в держвласності), де зазначено, що необхідно залишити у державній власності в основному об’єкти, які забезпечують виконання державою своїх основних функцій і гарантують національну й економічну безпеку. Як вже неодноразово обґрунтовувалось вище, під такі критерії підпадають більшість підприємств ОПК, принаймні ті, які задіяні або можуть бути задіяні до виконання держоборонзамовлення. Програмою передбачено, що модернізація управління державною власністю повинна проходити, спираючись на цілісні програми розвитку ключових галузей

¹ Колесник, А. Стратегия приватизации предприятий оборонной промышленности / А. Колесник / Бизнес-информ, 1997. – №21. – С.45-47

² Програма економічних реформ Президента на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>. – Загол. з екрану.

економіки, які в абсолютній більшості сьогодні в Україні відсутні або вже втратили чинність.

Законодавством більшості європейських країн встановлена пряма заборона на приватизацію об'єктів державної власності, що належать до оборонної промисловості, а також встановлюються обмеження щодо участі іноземних юридичних осіб у приватизації стратегічних підприємств і обмеження щодо частки іноземного капіталу в приватизованому підприємстві (зокрема, у Франції обмеження становить до 20%)¹. На думку В. Ларцева, необхідність перебування у державній власності оборонних підприємств, установ та організацій України обумовлено тим, що продукт їх діяльності є стратегічно важливим для безпеки держави (в першу чергу, для постачання ОВТ в рамках реалізації оборонної доктрини), науково-технічного розвитку та формування впливу країни в геополітичному вимірі².

Таким чином, в наслідок зняття заборони приватизації підприємств ОПК, держава може позбутись на користь юридичних осіб сфери права країн податкової оптимізації впливу і контролю за процесом розробки, виробництва та обслуговування ОВТ у цілих галузях ОПК. Як зазначає Д. Погрібний, це може призвести до нівелювання однієї з найважливіших функцій державного майна – самозбереження, тобто, коли на базі державного майна може бути здійснена концентрація зусиль та ресурсів для досягнення особливо важливої мети – структурно-економічних засобів реалізації базових функцій держави щодо суверенітету економічної політики³.

Дослухаючись до наведених фахівцями аргументів, можна зробити висновок про доцільність збереження жорстких обмежень щодо приватизації державних підприємств ОПК або навіть збе-

¹ Заруба, П. Правове регулювання приватизаційних процесів: зарубіжний досвід та українські реалії / П. Заруба / Господарське право. – 2005. – №6. – С.89-92.

² Ларцев В. Олігархи “розпиляють” Україну за три роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/25/31385/> – Загол. з екрану.

³ Погрібний, Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації [Текст] / Д.І. Погрібний. – Х.: ФІНН, 2009. – 168 с.

реження мораторію на їх приватизацію до моменту остаточного визначення концепції реформування ОПК, разом із прийняттям комплексу необхідних нормативно-правових актів що забезпечать стабільний та ефективний розвиток оборонної промисловості, в контексті конституційних функцій та контролю за цими процесами.

Іншим важливим питанням, окрім самої доцільності приватизації оборонних підприємств, є достовірна оцінка вартості майна під час приватизації (регламентується Постановою КМУ “Про затвердження Методики оцінки майна”¹ №1891 від 10.12.2003 року), а також об'єктів інтелектуальної власності підприємства – зокрема, описів технологій виробництва ОВТ та модернізації, наукових розробок, раціоналізаторських пропозицій, винаходів та ін.

Противники приватизації державних підприємств сходяться на думці, що на сучасному етапі ажітаж навколо приватизації державних промислових об'єктів, передусім сфери енергетики, не виправданий загальноекономічними тенденціями, адже приватизація держмайна відбувається не прозоро, за істотно заниженими цінами, із застосуванням під час аукціонів схем умовної конкуренції (показова конкуренція між декількома компаніями, афілійованими з одним власником)².

Таким чином, зважаючи на недосконалі на сьогодні правові механізми щодо оцінки майна та об'єктів інтелектуальної власності промислових підприємств, відсутність чіткої стратегії розвитку як самих підприємств, так і всієї галузі оборонної промисловості, а також особливе системо утворююче місце ОПК в економічній державній політиці, приватизацію підприємств ОПК наразі проводити не доцільно. З такими ж критеріями оцінки потрібно підходити при під час вивчення необхідності проведення їх корпоративізації. Наразі більша частина державних підприємств ОПК не підлягають приватизації, що прямо визначено Законом України

¹ Про затвердження Методики оцінки майна: Постанова КМУ №1891 від 10.12.2003 р. [Текст] // Офіційний Вісник України. – 2003. – №51 (02.01.2004). – Ст. 2669.

² Бюджетна годівниця для газового олігарха. Дзеркало тижня [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/byudzhetna_godivnitsya_dlya_gazovogo_oligarha-111881.html. – Загол. з екрану.

“Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”¹ № 847-XIV від 07.07.1999 року.

Таким чином, вбачається за необхідне, найближчим часом розробити і прийняти спеціальний нормативний акт, Закон України “Про перелік підприємств оборонно-промислового комплексу, які не підлягають приватизації”, де прописати не тільки перелік підприємств, що не підлягають приватизації, а і визначити критерії віднесення в подальшому державних підприємств до цього переліку.

Окрім того, також необхідно на основі цього Закону в подальшому розробити та впровадити відповідні методики: оцінки конкурентоздатності ОВТ та оцінки показників діяльності ОПК, в цілому.

Четвертий, і останній, варіант реформування ОПК передбачає побудову змішаного типу структури оборонно-промислового комплексу. Цей варіант включає в себе одразу декілька із запропонованих вище варіантів. Тобто, мається на увазі створення структур більш складного порядку, що вже передбачає внесення суттєвих змін до чинного законодавства. На нашу думку, якщо такі зміни будуть виправдані своїми стимулюючими властивостями для галузі ОПК, вони мають бути запроваджені. Передусім, мова йде саме про внесення змін до господарського та окремих нормативних актів зі сфери цивільного законодавства.

Цей варіант передбачає поєднання в структурі ОПК державних унітарних підприємств та їх галузевих об’єднань, державних корпоративізованих підприємств, холдингових компаній та державних холдингових компаній, публічних акціонерних товариств, які створені за допомогою державно-приватного партнерства або без приналежності державі прав, наукових та фінансових установ, профільних вищих учбових закладів. Але, на сьогодні державно-приватне партнерство в сфері оборонної промисловості розглядається лише як окрема точка зору, в суто науковій площині.

Формування ядра оборонної промисловості на базі потужних вертикально-інтегрованих структур, створених на корпоративній

¹ Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон України № 847-XIV від 07.07.1999 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 1999. – № 34 (10.09.1999). – Ст. 1.

основі, спроможних функціонувати в умовах глобального ринку, на думку вчених, дасть змогу побудувати вітчизняну оборонну промисловість на базі конкурентоспроможних підприємств ОПК, інтегрованих за функціональним критерієм у відповідності до вимог сьогодення.

Світовий досвід показує, що вирішення проблеми конкурентоспроможності виробничих структур ОПК пов’язаний із формуванням на наявній виробничо-технологічній базі ОПК, шляхом консолідації фінансового і виробничого капіталу, великих інтегрованих структур, які політично і фінансово підтримується державою, та спроможні в умовах глобалізації й загострення конкуренції на світовому ринку зброї та військової техніки забезпечити випуск складної високотехнологічної, наукоємної продукції, конкурентоспроможного на зовнішніх ринках ОВТ¹.

Таким чином, враховуючи можливість застосування будь-якого із зазначених варіантів та різноманіття господарсько-правового інструментарію, *справді, центральне місце посідає питання вибору оптимальної організаційно-правової форми для підприємств ОПК та їх об’єднань.* Для українських реалій, на початковому етапі могло б бути прийнятним об’єднати дрібніші підприємства навколо “промислового локомотиву” кожної із галузей ОПК, і, при цьому, мати на меті не тільки концентрацію фінансових потоків та створення спільної системи генерації/інтеграції знань, а й, передусім, створення повного виробничого циклу в середині одного об’єднання.

Під час визначення оптимальної структури оборонної промисловості України, доцільно також враховувати багатий досвід зарубіжних країн, які здебільшого відходять від практики ліквідації існуючих промислових підприємств. Натомість, у світі розповсюджена практика репрофілювання “більше не актуальних” великих підприємств, монтування нових збиральних ліній і конвеєрів, обґрунтування і введення нової спеціалізації. *Тобто, під час оптимізації виробничої структури необхідно обов’язково враховувати потребу запровадження в Україні цілісної стратегії*

¹ Боднарчук, Р. Конкурентоспроможність виробничих структур оборонно-промислового комплексу України: конкурентні переваги, шляхи і засоби їх досягнення / Р. Боднарчук. – Стратегічна панорама, 2006. – №3. – С.20-26

розвитку підприємств окремих галузей оборонної промисловості, замість формальної їх ліквідації або, навіть, ліквідації через приєднання.

Отже, в Україні тривають спроби вдосконалення системи правового регулювання відносин в сфері ОПК. Втім, ключовими залишаються питання визначення оптимальної структури оборонної промисловості, створення ефективної системи управління та необхідних умов для розвитку ОПК в умовах сьогодення. Втім, відповіді на зазначені виклики належать до компетенції органів державної влади, які і повинні визначити напрям та засади реформування української оборонної промисловості шляхом ухвалення актуальної Стратегії реформування ОПК. Стратегією повинні визначатися засади реформування ОПК, а конкретні етапи трансформації ОПК, послідовність оптимізації структури оборонних виробництв, аспекти приватизації та питання гарантування фінансового забезпечення реформ повинні визначатися на найближчі 5 років вже Державною програмою реформування ОПК.

Остапенко Ю. І.

аспірант кафедри господарського права
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

МОДЕРНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Одна зі стратегічних для будь-якої країни галузей - телекомунікаційна - відіграє величезну роль для активізації розвитку глобальної та регіональної економіки. Вона є з'єднувальною ланкою як промислової сфери, так і сфери послуг та споживачів, а також різних географічно розрізнених частин країни та економічних центрів.

Стимулюючи людське спілкування за допомогою зв'язку, сучасні засоби телекомунікацій стають необхідною умовою для соціальної згуртованості та культурного розвитку всіх країн. Вже зараз неймовірно збільшені потоки інформації - телефонні розмови, факсимільна інформація, електронна пошта, масиви даних та телебачення - показують, якою мірою світ стає ще більш залежним від засобів телекомунікацій, які змінюють бізнес, стиль життя, суспільство в цілому. Так, діти в Сінгапурі застосовують стільниковий телефон чи Skype для підтримання зв'язків з батьками, бразильські банки пропонують свої послуги в мережі Інтернет, а французькі домогосподарки радяться з телефонними компаніями у справі вибору шлюсаря. Як бачимо, комунікаційні послуги стирають кордони між культурами, мовами та часом.

У багатьох країнах світу сектор послуг у наш час вже дає близько половини їх валового національного продукту, і ця тенденція не обмежується лише економічно розвинутими державами. В таких різних країнах, як, наприклад, Сінгапур, Гонконг або Угорщина, сектор послуг забезпечує до 60% економічної активності країни. Навіть у найменш розвинутих країнах - частка сектору послуг (43%) перевищує частку сільськогосподарського сектору (37%)